

**ÇOCUK
DOSTU
TURİZM**

**ÇOCUK DOSTU TURİZM
REHBER İLKELER**

2020

Uluslararası Çocuk Merkezi

Bilkent Üniversitesi, Merkez Kampüs, Kütüphane Binası, 06800 Bilkent / Ankara

Tel: +90 312 290 23 66 - Faks: +90 312 266 46 78 - e-mail: icc@icc.org.tr

Bu yayın Hollanda Büyükelçiliği - Matra Programı desteğiyle yürütölen bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Uluslararası Çocuk Merkezi sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliğinin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Çocuk Dostu Turizm

1 Çocuk Haklarının Gözetilmesi ve Çocukların Şiddetten Korunması İçin Politikaların Belirlenmesi

Çocukların Güvenliklerini ve Sağlıklarını Gözetim Düzenlemelerin Yapılması **2**

3 Çocuk Haklarına Tanıtım ve Reklamcılık Faaliyetlerinde Özen Gösterilmesi ve Saygılı Olunması

Çocuk Hakları Eğitimlerinin Tüm Çalışanlara Sağlanması **4**

5 Çocuk İşçiliğine Karşı Turizm Sektöründe Sıfır Tolerans Yaklaşımının Benimsenmesi

Rehber İlkeler

Engelli Çocuk Dostu Tesislerin ve Alanların Artırılması

6

7

Çocukların Temiz ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkının Korunması

Çocukların Kendilerini İlgilendiren Aktiviteler ve Alanlarla İlgili Görüşlerine Saygı Duyulması

8

9

Çocuk Haklarının Turizm Sektöründe Benimsenmesi İçin İlgili Tüm Paydaşlar ile İş Birliği İçerisinde Çalışılması

10

Çocuk Haklarının Korunması ve Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi İçin Yapılan Uygulamaların Yıllık Raporlar Halinde Kamuoyuna Sunulması

Önsöz

Turizm sektörü, çocukların en çok etkileşimde bulunduğu sektörlerden biridir. Bu etkileşim, çocuk haklarının korunması ve desteklenmesi bakımından çeşitli fırsatlarla birlikte birçok riski de beraberinde getirmektedir. Bu fırsatlar ve riskler, özellikle turizm sektörü paydaşlarının çocuk hakları konusunda daha sistematik bir yaklaşım ve yöntem izlemesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda geliştirilen Çocuk Dostu Turizm anlayışı, çocukların fiziksel güvenliğinin, sağlık ve hijyeninin, çocukların gelişimine yönelik boş zaman aktivitelerinin sağlanmasını öngördüğü gibi; şirket politikalarında çocukların yüksek yararının gözetilmesi, turizm işletmelerinin ve sektör temsilcilerinin çocuk haklarının korunmasını ve uygulanmasını kurumsal politika haline getirmeleri, çocukların tüm şiddet türlerinden uzak oldukları turizm ortamlarının sağlanması; bununla birlikte çocuklara birer birey olarak değer verip onlara saygı duyan, onlara özenle ve ciddiyetle muamele eden ve onlarla doğru iletişim kuran personelin varlığını da öngörmektedir.

Çocuk dostu turizm kavramı sadece çocuklara özel menüler, çocuk havuzları veya çocuklara yönelik animasyonlar değil; aynı zamanda çocuk haklarının korunması, çocuklara birey olarak muamele edilen değer verilip saygı duyulan ve çocukların şiddetten korundukları seyahat ve turizm ortamları anlamına gelmektedir. Çocuklara özel hizmetlerin gözetilmesinin yanında, çocukların sağlık ve güvenliklerinin sağlandığı fakat daha da ötesinde çocuk haklarının gözetildiği-korunduğu ve en önemlisi çocukların şiddetten korundukları seyahat ve turizm ortamları kastedilmektedir.

Bu çalışma, Çocuk Dostu Turizm kavramının herkes tarafından anlaşılabilir, somut, sistematik ve kapsayıcı bir temele sahip olması amacıyla yapılmış ve "Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeleri" hazırlanmıştır. Bu süreçte, çocuk hakları ve özel sektör ilişkisi alanında yapılan küresel çalışmalar dikkate alınmış ve turizm sektörü özelinde 10 rehber ilke belirlenmiştir. Metinde, öncelikle her ilkenin arka planı ve kapsamı açıklanmış; ilkenin uygulama ve izleme sürecinde turizm sektörü yöneticileri ve çalışanlarına rehber olabilecek göstergeler tablolar ile okuyuculara sunulmuştur.

Bu kapsamda Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeleri sektörün dinamik yapısı içerisinde değişen dünya koşullarına uyum sağlamanın ve kurumsal sosyal sorumluluklarını ön plana çıkarmanın yeni bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmaktadır. 1960'lı yıllarda Türkiye'de örgütlenmeye başlayan turizm sektörü, kuruluşundan bu yana zorlu sınavlardan geçmiştir. İçinde bulunduğumuz pandemi süreci bu zorlu sınavlardan sonuncusu olarak karşımızda durmaktadır. Gerek kamu kurumlarının oluşturduğu ve sürekli güncellediği yasal altyapı, gerekse özel kesimin istikrarlı ihtiyacına uygun ürün geliştirme ve rekabetçi pazarlama çabaları ülkemizi Akdeniz Bölgesi'nin başat, vazgeçilmez bir turizm destinasyonu konumuna getirmiştir. Bu konumunu, sektörün

hızlı toparlanma doğası ve turizm kuruluşlarının esnek yapılanma ve hızlı uyum sağlama yetenekleri sayesinde koruyacağına kuşku duyulmamaktadır. Nitekim pandemi sürecinde sektör, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yakın koordinasyon içinde konaklama sektörünün yerli ve yabancı misafirlerine sağlıklı hizmet sunabilmesine yönelik hijyen önlemlerini kısa sürede oluşturarak hayata geçirebilmiştir.

Değişen dünya koşulları ve çevresel faktörler turizm sektörü açısından kimi tehditler içerirken önemli fırsatları da beraberinde getirmektedir. Örneğin Türkiye'nin Batı Avrupa gibi gelişmiş turizm pazarlarında görölen nüfusun yaşlanması sorunu ülkenin sahip olduğu termal, sağlık, kaplıca ve wellness kaynaklarının devreye sokulması ile önemli fırsatlara dönüştürülebilmektedir.

Öte yandan, dünya kendinden önceki kuşaklardan ciddi bir şekilde ayrışan gençlerden oluşun bir tüketici kitlesi ile de karşı karşıya bulunmaktadır. Dijital çağın içine doğun bu genç kuşaklar farklı talep türleri, farklı yaşam tarzları, farklı tüketim alışkanlıkları ve farklı satın alma güçleri ile turizm sektöründe yeni alanlar yaratmaktadır. Dünyanın en gelişmiş üçüncü ekonomik sektörü olan turizm, bu değişen koşullara da hızla uyum sağlamanın yollarını aramaktadır. Türk turizm sektörü ülke ekonomisine katkı yapmanın yanı sıra ülkemizde toplumsal dönüşümü hızlandıran rolünü geliştirmekte ve gençlerden oluşun yeni tüketici profiline uygun hizmet üretiminde her zaman olduğu gibi yine öncölük yapmaktadır.

Çocuk Dostu Turizm Projesi gençlerden oluşun yeni tüketici segmentleri ile erken evrede bağlantı kurma olanağı sağlamakta ve pandemi sonrası pazar geliştirme çabalarının kritik bir enstrümanı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk Dostu Turizm, geleceğin tüketicilerini bebeklik çağlarından yetişkinliğe evrilme yaşlarına kadar olan süreçte destinasyon hakkında bilgilendirme, onlara güvenli tatil olanakları sunma ve onlardan destinasyonun gönüllü turizm elçileri yaratma fırsatını sunmaktadır.

Çağdaş toplumlarda seyahat ve turizm bireyler için önemli bir yaşam deneyimi oluşturmaktadır. İnsanlar kendi kültürlerinden az ya da çok farklı çevrelere ve ortamlara yaptıkları seyahatlerde yaşayarak deneyimler kazanmakta, bu deneyimler zaman içerisinde destinasyona yönelik bilgi birikimine dönüşmektedir. Turizm sektöründe "deneyimleme/experiential turizmi" başlığının yeni bir tür olarak ele alınması bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Bu şekilde kazanılan deneyimler insanların yaşamında hayat boyu unutulmaz kültürel izler bırakmaktadır.

Destinasyonlarda çocuklara sunulan seçeneklerden oluşun aktiviteler ve programlar bu anlamda büyük değer taşımaktadır. Çocuk Dostu Turizm uygulaması bu açıdan gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşları tarafından geleceğe yönelik talep oluşturmada stratejik bir araç olarak değerlendirilmeli ve ülkemizin bir turizm destinasyonu olarak pazarlanması kampanyalarının temel bileşenleri arasında yer almalıdır.

Çocuk Dostu Turizm uygulamaları 2000'li yılların başlarından itibaren kimi gelişmiş destinasyonlarda ele alınmaya başlanmıştır. Ancak, dünyada turizm hareketlerine

katılan çocuklar ayrı bir kategoride değerlendirilmediklerinden sayısal bir pazar büyüklüğünden söz etmek mümkün olamamaktadır. Buna karşın, Türkiye dahil birçok destinasyonun hedef kitleleri arasında çocuklu ailelerin yer alması çocukların seyahat ve tatil kararlarının verilmesindeki önemli rollerine işaret etmektedir. Yapılan bir araştırmada, ebeveynlerin %75'inin çocuklarına tatil broşürlerini göstererek düşüncelerini aldıkları ve tatil tercihlerini ona göre yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde çok sayıda turizm işletmesi fiziki altyapıları dahil çeşitli alanlarda çocuklara yönelik düzenlemeler yaparak bu segmentlerin ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Örneğin tesislerde animasyon etkinlikleri, çocuk kulüpleri, çocuk menüleri ve belirli yaş altındaki çocuklara ücretsiz konaklama gibi uygulamalar çocuklu aile hedef kitlesini tesislerine çekebilmektedir. Çocuk Dostu Turizm uygulaması ise bu fiziki koşulların ötesinde çocukların ve ailelerinin tatil ortamında sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarına yanıt vererek tatillerini unutulmaz bir deneyime dönüştürmeyi sağlayacak bir uygulama olarak görülmelidir.

Turizmde çocuk alanında yapılan araştırmalar 0-18 yaş aralığındaki çocuk kavramını demografik anlamda 4 ya da 5 ayrı yaş grubuna ayırarak incelemekte ve her yaş grubuna yönelik farklı programların uygulanmasını öngörmektedir (Bebeklik, erken çocukluk, erken ergenlik, ergenlik ve erken gençlik vb.).

Çocuklara bütün coğrafyalarda ve bütün kültürlerde geleceğin teminatı olarak bakıldığı bilinen bir gerçektir. Bulundukları coğrafyalara bakılmaksızın çocukların güven içinde ve gerekli imkanlara sahip olarak yaşamaları temel haklarıdır. Şüphesiz, çocukların ve gençlerin güvenli ortamlarda yaşamaları bireylere, topluma ve kurumlara birtakım yükümlülükler getirmektedir. Temel sorumluluk ailelerde olmakla birlikte, toplumun bütün katmanları, iş dünyası ve bütün kamu kurum ve kuruluşlarının çocuklara yönelik sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için politikalar oluşturmaları kaçınılmazdır.

Ancak bütün coğrafyalarda ve bütün kültürlerde çocuk istismarının yoğun olarak yaşandığı da ayrı bir gerçekliktir. Birçok ülkede çocuklar atık toplamaktan dilencilığe, kartpostal satıcılığından turist rehberliğine ve sokak gösterileri yapmaktan seks köleliğine kadar değişen, yaşları ile bağdaşmayan işlerde çalıştırılmaktadırlar. Kısacası çocukların önemli bir kesimi yaşamlarını bu tehlike alanlarında sürdürmek durumunda bırakılmaktadırlar.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri bu durumun ülkemizde de ciddi boyutlara vardığını doğrulamaktadır. TÜİK 2017 verilerine göre yılda yaklaşık 137 bin çocuk çeşitli şekillerde mağdur olmaktadır. Adalet Bakanlığı'nın 2017 verilerine göre ise yılda ortalama 21 bin çocuk istismarı davası açılmaktadır.

UNICEF tarafından 2012 yılında çıkarılan bir yayında "çocuklar herkesin/her kesimin sorumluluğudur" denilmektedir. Her ülke bütün kurum ve kuruluşları, bütün ekonomik ve ticari sektörleri ile bu konuya gerekli önemi ve önceliği vermekle yükümlüdür.

Çocuk istismarını önlemeye yönelik önlemler yukarıda verilen TÜİK istatistiklerinden de anlaşılacağı üzere genelde istismar sonrası dava açılması, verilen mahkûmiyet kararları gibi adli müdahaleleri konu almaktadır. Oysa, gelinen nokta olay sonrası müdahaleden öte bu tür olayların gerçekleşmesini önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Sorumluluk kamu kurumları kadar, sivil toplum, iş dünyası ve yerel halk dahil her kesimin katkısını ve iş birliğini gerektirmektedir. İlgili kamu kurumlarının öncülüğünde yaratılacak bir ortak sorumluluk platformunda çocuk hakları ve istismarına ilişkin bilimsel araştırmaların yapılması, sağlıklı verilerin toplanması ve internet ortamında kullanıma sunulması tüm kesimlerin konuya daha iyi odaklanmasını sağlayacaktır.

Kimi gelişmiş toplumlar 2000'li yılların başlarında çocuk istismarının önlenmesinde toplumun bütün kesimlerinin sorumluluğu olması konusunda önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Söz konusu örnek çalışmalara bakıldığında önceliğin sorunun kapsam ve boyutunun doğru teşhis edilmesine verildiği ve çözümün katılımcı bir yaklaşımla toplumun tüm kesimlerinin iş birliğini zorunlu kıldığı görülmektedir. Bu konuda uzun vadeli bir planın hazırlanması, alınacak önlemlerin bir eylem planına dönüştürülmesi ve her alandaki uygulamaların kamu otoritesince desteklenmesi ve denetlenmesi başarının olmazsa olmazıdır.

Ancak bugüne kadar sosyal sorumlulukla ilgili birçok alanda olduğu gibi, Türkiye'de çocuk haklarının yerleşmesi ve gözetilmesi alanında da turizm sektörünün liderliği paydaşların bu hayati konuya odaklanmaları anlamında belirleyici rol oynayacaktır.

Yukarıda değinildiği gibi çocuklarımızın korunması, tehlike alanlarından uzak tutulması başta kamu kurumları olmak üzere toplumun bütün kesimlerinin sorumluluğudur. "Çocuk Dostu Turizm Projesi" çocuk hakları ve çocuk istismarına dikkat çekmenin ötesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörüne yeni bir vizyon, yeni bir faaliyet alanı ve en önemlisi çocuklar için daha güvenli ve yaşanabilir bir dünya yaratmaya öncülük etme fırsatı sunmaktadır. Aynı zamanda, bu proje ile çocuk haklarının korumasını kurumsal politika haline getiren, alanında lider, örnek şirketlerin oluşturulması, tanıtılması ve desteklenmesi öngörülmektedir.

Türkiye'de özel sektörde, birebir çocuk haklarının korunması için yapılan çalışmalar az sayıdadır. Ancak, turizm işletmeleri, çocuklu aileler ve çocuklara yönelik halen sunmakta oldukları hizmetleri Proje'nin öngördüğü ilkeler çerçevesinde geliştirerek Türkiye'de ve başka ülkelerde diğer sektörlerde de örnek oluşturabileceklerdir. Bu konuda işletmelerce yapılacak çalışmaların gerektirdiği ek yatırımların teşvik kapsamına alınması, sorunun global niteliği dikkate alınarak ilgili uluslararası kuruluşlarla sürekli iş birliğinin sağlanması ve kaydedilen gelişmelerin raporlanması ayrıca önem taşımaktadır. Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeleri geliştirilmeye açık bir doküman olarak hazırlanmıştır. Bu anlamda turizm sektörümüzün değerli temsilcilerinin görüş ve önerileri, çocuk hakları gündemini daha ileriye götürecektir.

Uluslararası Çocuk Merkezi

İçindekiler

1- Çocuk Haklarının Gözetilmesi ve Çocukların Şiddetten Korunması İçin Politikaların Belirlenmesi	1
2- Çocukların Güvenliklerini ve Sağlıklarını Gözeten Düzenlemelerin Yapılması.....	6
3- Çocuk Haklarına Tanıtım ve Reklamcılık Faaliyetlerinde Özen Gösterilmesi ve Saygılı Olunması	10
4- Çocuk Hakları Eğitimlerinin Tüm Çalışanlara Sağlanması.....	13
5- Çocuk İşçiliğine Karşı Turizm Sektöründe Sıfır Tolerans Yaklaşımının Benimsenmesi	16
6- Engelli Çocuk Dostu Tesislerin ve Alanların Artırılması	21
7- Çocukların temiz ve sürdürülebilir bir çevre hakkının korunması	26
8- Çocukların kendilerini ilgilendiren aktiviteler ve alanlarla ilgili görüşlerine saygı duyulması.....	29
9- Çocuk Haklarının Turizm Sektöründe Benimsenmesi İçin İlgili Tüm Paydaşlar ile İş Birliği İçerisinde Çalışılması.....	32
10- Çocuk Haklarının Korunması ve Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi İçin Yapılan Uygulamaların Yıllık Raporlar Halinde Kamuoyuna Sunulması.....	36
KAYNAKÇA.....	39

Çocuk Haklarının Gözetilmesi ve Çocukların Şiddetten Korunması İçin Politikaların Belirlenmesi

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Turizm sektörü, çocukların en çok etkileşimde bulunduğu sektörlerden biridir. Bu etkileşim, çocuk haklarının korunması ve desteklenmesi bakımından çeşitli fırsatlarla¹ birlikte birçok riski² de beraberinde getirmiştir. Bu fırsatlar ve riskler, özellikle turizm sektörü paydaşlarının çocuk hakları konusunda daha sistematik bir yaklaşım ve yöntem izlemesi zorunluluğunu doğurmuştur.

Mevcut ulusal ve uluslararası belgeler, turizm sektöründe çocuk haklarının korunması ve çocuğa karşı şiddetin önlenmesine ilişkin çeşitli maddelere sahip olmakla beraber ("Turizm Etiği Evrensel İlkeleri" The Code,³ vb. gibi) çocuk haklarının korunması ve çocuğa karşı şiddetin önlenmesi için sistematik ve bütüncül bir yaklaşım sunmamaktadır. Sistematik ve bütüncül bir yaklaşım, ancak çocuk haklarına ilişkin bir politika belgesi hazırlanarak veya mevcut politikalara entegre edilerek oluşturulabilir.

1 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 31. Maddesinde belirtilen, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma vb. haklarının gerçekleştirilmesi fırsatı. <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

2 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 19 Maddesinde belirtilen şiddet ve ihmal, 32. Maddesinde belirtilen ekonomik sömürü, şiddet, 34. Maddesinde belirtilen cinsel istismar ve sömürü, 35. Maddesinde belirtilen kaçınılma çocuk ticareti gibi riskler.

3 Türkiye'de The Code'u imzalayan 7 turizm işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmeler; Bilkent Otel, Atlı Otel, Duja Bodrum Otel, Invista Belek Otel, Wow Bodrum Otel, Kahin Turizm, Wyndham Ankara Otel'dir.

"Çocuk hakları politika belgesi", işletmenin en yüksek yönetim kademesinin uluslararası çocuk hakları standartlarına saygı duymayı kamuya açık bir şekilde taahhüt ettiği; bu taahhülle birlikte çocuk haklarına ilişkin potansiyel riskleri tanımladığı; bu riskleri önlemek, hafifletmek veya sebep olabileceği herhangi bir olumsuz etkiyi gidermek için çeşitli politikalar ve yöntemleri içeren belge⁴ olarak tanımlanabilir.

Politika belgesi, işletmenin operasyonları, ürünleri veya hizmetleriyle doğrudan bağlantılı personel, iş ortakları ve diğer paydaşlarından çocuk haklarına ilişkin beklentilerini ortaya koymalıdır. Her ne koşulda olursa olsun, çocuk hakları politikası asgari olarak Türkiye'nin kabul etmiş olduğu uluslararası çocuk hakları sözleşmeleri ve ulusal mevzuat ile uyumlu olmalıdır. Uluslararası ve ulusal standartların ötesinde politikaların belirlenmesi, turizm işletmelerini rakiplerinden olumlu bir şekilde ayıran, sektörde öncü konumuna getirebilecek bir girişim olacaktır.

Her işletmeye uyumlu tek bir çocuk hakları politikasından bahsetmek mümkün değildir. Her turizm işletmesinin çalıştığı ortama, büyüklüğüne, operasyon genişliğine, kurum kültürüne göre değişen bir fırsat ve risk potansiyeli bulunmakta, bu potansiyel zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmektedir.

Bu noktada, yapılacak teknik değerlendirme (durum tespiti, due diligence⁵) çocuk hakları politikasının oluşturulması ve geliştirilmesi için kullanılabilecek önemli bir araç/süreçtir. Teknik değerlendirme, işletmelerin karar alma ve risk yönetim sistemlerinin önemli bir parçası olmakla birlikte; çocuk hakları konusunda mevcut ve olası etkilerinin belirlenmesi, önlenmesi, azaltılması ve hesap verilebilirlik süreci olarak tanımlanmaktadır^{6,7}.

Yapılan teknik değerlendirme çalışması sonucunda, işletme çocuk hakları bakımından sahip olduğu fırsat ve riskleri daha iyi tanıyacak; çocuk hakları politika belgesinin hazırlanması için bir temel oluşturacak veya ilk planda oluşturduğu

4 United Nations Global Compact Office and Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (2011). A Guide for Business How to Develop a Human Rights Policy, s.4. Tanım insan hakları politikası tanımından uyarlanmıştır.

https://www.ohchr.org/Documents/Publications/DevelopHumanRightsPolicy_en.pdf

5 "Due diligence" çeşitli kaynaklarda "Gerekli özeni gösterme" veya "teknik değerlendirme" kavramları ile kullanılmaktadır.

6 OECD (2011). OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition. S.23, <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

7 Turizm işletmeleri, etkin bir durum tespit sürecinin yürütülebilmesi için durum tespiti süreçlerinin detaylı bir şekilde aktarıldığı Güvenilir İş Dünyası için OECD Durum Tespiti Rehberi'nden faydalanabilir. OECD, (2018). OECD Due Diligence Guidance For Responsible Business Conduct <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

çocuk hakları politikasını güncelleyerek sağlamlaştırma imkanına sahip olacaktır. Sonuç olarak, turizm işletmeleri kendileri için özelleştirilmiş ve sürekli güncellenen çocuk hakları politikası ile⁸:

- Çocuk haklarının, işletmenin bütün faaliyetlerinde gözetilmesi için bir temel oluşturma,
- İşletme personelinin çocuk hakları konusundaki farkındalığını yükseltme,
- Paydaşların (hükümetlerin, yatırımcıların, müşterilerin) çocuk haklarının korunması konusundaki beklentilerini karşılama,
- Çocuk haklarını faaliyetlerinin merkezine alarak ve sağladıkları şeffaflık ile paydaşlarına güven sağlama,
- Çocuk haklarına ilişkin oluşabilecek riskleri belirleme ve
- İyi uygulama örneği olarak sektördeki rakiplerinin önüne geçme fırsatına sahip olacaktırlar.

Hem bu ilkenin hem de rehberde belirtilen diğer ilkelerin uygulanması için çocuk haklarına ilişkin konuların koordinasyonundan sorumlu personelin belirlenmesi gerekmektedir. İşletmeler, çocuk hakları alanında deneyimli olan veya "Çocuk Dostu Turizm Projesi" kapsamında eğitim alan personellerini bu görev için değerlendirebilirler. Uzun vadede, başta "Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik⁹" olmak üzere turizm mevzuatına, tesislerde çalıştırılması zorunlu sertifikalı personel arasına çocuk haklarında eğitimli personel eklenmesi, turizm sektörünün çocuk hakları alanında öncü sektör rolünü koruması için önemli bir adım olacaktır.

8 United Nations Global Compact Office and Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2011). A Guide for Business How to Develop a Human Rights Policy. https://www.ohchr.org/Documents/Publications/DevelopHumanRightsPolicy_en.pdf

9 Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190601-16.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
1.1	Çocuk Hakları Politika Belgesinin Oluşturulması / Geliştirilmesi	1.1.1 İşletmenin çocuk hakları politika belgesinin oluşturulması/ geliştirilmesi için bir planlama yapılmış mı? 1.1.2 Çocuk hakları politika belgesi uluslararası ve ulusal standartlar ile örtüşüyor mu? 1.1.3 Politika belgesi, işletmenin operasyonları, ürünleri veya hizmetleriyle doğrudan bağlantılı personel, iş ortakları ve diğer paydaşlarından çocuk haklarına ilişkin beklentilerini ortaya koyuyor mu? 1.1.4 İşletme personeline çocuk hakları alanındaki görev ve sorumlulukları bildirilmiş mi? 1.1.5 Görev ve sorumlulukların uygulanma süreci izleniyor mu?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları
1.2	Durum Tespitinin Gerçekleştirilmesi ¹⁰	1.2.1 Çocuk hakları risklerini ölçmek için kendi faaliyetleri yoluyla veya ticari ilişkilerinin bir sonucu olarak dahil olabilecekleri mevcut veya olası olumsuz çocuk hakları etkileri tanımlanıyor mu? 1.2.2 Var ise, olumsuz çocuk hakları etkilerinin azaldığını/ortadan kalktığını teyit edebilmek için alınan önlemlerin etkinliği izleniyor mu? 1.2.3 Var ise, risklerden etkilenen çocuklar ve/veya temsilcileri ile anlamlı bir danışma süreci yürütülüyor mu? 1.2.4 Var ise, çocuk hakkı ihlalden etkilenen çocuklar için iyileştirme faaliyetlerinde bulunuyor mu? 1.2.5 Etki değerlendirme sürecinde elde edilen bulgular departmanların sorumluluk ve görev tanımları ile bütünleştiriliyor mu? 1.2.6 Durum tespit sürecinde çocuk hakları alanında uzmanların deneyimlerinden faydalanılıyor mu?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları
1.3	Çocuk Haklarına İlişkin Koordinasyondan Sorumlu Personelin Belirlenmesi	1.3.1 Çocuk haklarına ilişkin koordinasyondan sorumlu personel belirlenmiş mi? 1.3.2 Çocuk haklarına ilişkin koordinasyondan sorumlu personelin görev ve sorumlulukları tanımlanmış mı?	İnsan Kaynakları

¹⁰ Bu eyleme ilişkin göstergeler oluşturulurken ilgili yayından faydalanılmıştır. United Nations (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights; Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. S.19. https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

*Kullanılabilecek Eğitim
Materyalleri*

- *Turizm Sektöründe Çocuk Haklarının Korunması El Kitabı*
- *Çok Uluslu Şirketler için OECD Rehberi*
- *Güvenilir İş Dünyası için OECD Durum Tespiti Rehberi*
- *İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri*

Referans

- *Çocuk Hakları ve İş İlkeleri, 1. Madde*

Çocukların Güvenliklerini ve Sağlıklarını Gözeten Düzenlemelerin Yapılması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

İnsan odaklı bir sektör olan turizm sektöründe güvenlik ve sağlık, müşteri memnuniyetinin sağlanması ve dolayısıyla işletmenin ve ülkenin turizm potansiyelinin artırılması için önde gelen faktörlerdir. Destinasyon imajı ve seçiminde başta cinsel istismar olmak üzere çocuğa karşı şiddet vakalarının önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Turizm işletmelerinde çocukların güvenlikleri ve sağlıklarına ilişkin konular genellikle yetişkinlerle aynı kapsamda değerlendirilmektedir.¹¹ Her ne kadar hem yetişkinler hem de çocuklar benzer risklerle karşılaşma riskini taşıyor olsalar da çocuklara özgü güvenlik ve sağlık yaklaşımlarının farklı şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşımın sağlanabilmesi için turizm işletmelerinin sorumluluk alanları ve süreçlerini belirlemek gerekmektedir. Turizm işletmelerinin çocukların güvenlik ve sağlıkları ile ilgili sorumlulukları, çocuk ziyaretçilerin işletmelerine gelmesi ile başlamakta; işletmeden ayrıldıklarında sona ermektedir. Ancak çocuklarda hastalık belirtileri işletme sınırlarından ayrıldıktan sonra da ortaya çıkabilir; bu yüzden işletmelerin sorumlulukları çocuklar işletmeden ayrıldıktan sonra da devam etmektedir.

Bu süreçte, turizm sektöründe genellikle ilk ve son olarak ulaştırma (Taksi, otobüs, toplu taşıma, servis) ve güvenlik personeli ile karşılaşılma; tesislere gelindiğinde

11 Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik* turizm işletmelerinde güvenlik ve sağlığa ilişkin alınması gereken önlemleri içermekle birlikte; yönetmelikte çocuk havuzlarının derinliğine ilişkin madde dışında çocuklara özel güvenlik ve sağlık düzenlemelerinden bahsedilmemektedir.

resepsiyonda çocukların giriş ve çıkışları yapılmakta, kat hizmetleri çocukların bulundukları odaların bakımını sağlamakta, yiyecek içecek bölümü personeli çocuklara sürekli olarak yiyecek tedarik etmekte, çocuk kulübü ve animasyon personeli çocukların katılım sağladığı aktivitelerde sorumluluk almakta, ilk yardım ekibi/sağlık personeli ise çocukları gözlemleyerek onları çeşitli risklerden korumakta ve riskler gerçekleştiğinde müdahalede bulunmaktadır. Dolayısıyla, sektörde görev alan her personelin çocukların güvenliğini ve sağlığını sağlamak konusunda sorumluluğu bulunmaktadır.

Çocukların sektördeki güvenliklerini ve sağlıklarını gözetten düzenlemeler birkaç başlık altında değerlendirilebilir:

- Öncelikle, işletme personeline, işletme dışında, yakın ve uzak çevrede veya bölgede gerçekleştirilen, şiddete, sömürüye ve istismara yönelik sıfır tolerans politikasının işletmenin tüm ticari faaliyetlerinde geçerli olduğunun açıklanması gerekmektedir¹².
- Turizm işletmelerinin çocukların istismarı, sömürüsü, çocuk kaçakçılığı ve ticareti veya çocuklara zarar verilmesi amacıyla kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınması ve personelin bu konuda eğitilmesine öncelik verilmelidir.
- İşletme tesislerinin, özellikle de çocukların yoğun olarak vakit geçirdiği alanların (Örneğin çocuk havuzları, çocuk kulübü vb.) çalışma saatleri içinde veya dışında çocuklar için sağlık ve güvenlik tehdidi oluşturmaması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tüm tesisin "Çocuk Dostu Turizm" kriterleri çerçevesinde çocuk sağlığı için risk teşkil eden güvenlik ihlallerin değerlendirilerek, çocukların güvenlik ve sağlığının korunması gerekmektedir. Bu kapsamda, çocuklarla temas sağlanan ortamların sürekli gözlenmesi, acil müdahale ekibinin veya ilgili personelin acil durumlar için hazır bulundurulması sağlanmalıdır.
- Çocuk sağlığı alanındaki küresel gelişmelerin yakından takip edilmesi; afet ve acil durumlar, olası salgın hastalıklar ve Covid-19 salgınında görüldüğü üzere hem çocuk sağlığını hem de turizm sektörünü olumsuz etkileyen süreçlerin yönetiminin önlemler alınarak sağlanması gerekmektedir.

12 Unicef, *The Global Compact, Save The Children* (2012). *Children's Rights and Business Principles* <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>

13 Unicef, *The Global Compact, Save The Children* (2012). *Children's Rights and Business Principles*. <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
2.1	Şiddete Karşı Sıfır Tolerans Politikasının Uygulanması	2.1.1 İşletme dışında, yakın ve uzak çevrede veya bölgede gerçekleştirilen, şiddete, sömürüye ve istismara yönelik sıfır tolerans politikasının tüm ticari faaliyetlerde geçerli olduğu bilgisi personele aktarılmış mı? 2.1.2 Daha önce çocuk istismarı, sömürü veya şiddet kayıtları olan kişilerin işe alınmasını ve istihdamını önlemek için güvenlik konularına dahil olan tüm personele tarama yapılıyor mu? ¹⁴ 2.1.3 Başka firmalardan personel temininin söz konusu olduğu durumlarda da (Özel güvenlik personeli başta olmak üzere) işletme tarafından güvenlik taraması gerçekleştiriliyor mu? 2.1.4 Stajyerler de dahil olmak üzere işletme personeline çocuğa karşı şiddet, çocuk sağlığı ve güvenliği alanlarında eğitim veriliyor mu?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları
2.2	İşletmenin Çocukların İstismarı, Sömürüsü, Çocuk Kaçakçılığı ve Ticareti veya Çocuklara Zarar Verilmesi Amacıyla Kullanılmaması	2.2.1 İşletmeye giriş yapacak olan çocukların istisnasız bir şekilde 1174 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu¹⁵ uyarınca kimlikleri alınıyor mu? 2.2.2 Şüpheli durumlara ilişkin izlenecek protokoller belirlenmiş mi? 2.2.3 Şüpheli durumlara ilişkin personelin görev ve sorumlulukları belirlenmiş mi? 2.2.4 Şüpheli durumlarda yetkili merciler bilgilendiriliyor mu? 2.2.5 İşletme içerisinde çocukların karşılaştığı güvenlik ve sağlık sorunlarına ilişkin veri tutuluyor mu? 2.2.6 Son bir sene içerisinde çocukların güvenliklerine ilişkin kolluk kuvvetlerinin dahil olduğu kaç vaka gerçekleşmiştir? 2.2.7 Son bir sene içerisinde çocukların sağlık kuruluşlarına sevkini gerektirecek kaç vaka gerçekleşmiştir? 2.2.8 İşletme içerisinde gerçekleşen olaylarda personelin olumlu ve olumsuz müdahaleleri hakkında geri bildirim veriliyor mu?	Tüm Personel
2.3	Tesislerde Özellikle Çocukların Vakit Geçirdiği Alanlarda Sağlık ve Güvenlik Düzenlemelerinin Yapılması	2.3.1 Tesisin çocuklar için sağladığı fiziki şartlar ulusal mevzuata uygun mu? 2.3.2 İşletme tesislerinin, özellikle de çocukların yoğun olarak vakit geçirdiği alanların (Örneğin çocuk havuzları, çocuk kulübü vb.) çalışma saatleri içinde veya dışında çocuklar için bir güvenlik tehdidi oluşturmaması için gerekli önlemler alınmış mı?	Tüm Personel

14 Unicef (2017). Child Rights and Security Handbook, s.8. https://www.unicef.org/csr/css/Child_Rights_and_Security_Handbook_ENGLISH.pdf

15 1774 Sayılı Kimlik Bildirme Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.1774.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
2.3	Tesislerde Özellikle Çocukların Vakit Geçirdiği Alanlarda Sağlık ve Güvenlik Düzenlemelerinin Yapılması	2.3.3 Çocukların katılım sağladığı aktiviteler (animasyonlar, havuz aktiviteleri vb.) sağlık ve güvenliklerini tehdit etmeyecek şekilde tasarlanıyor mu? 2.3.4 Çocuklarla temas sağlanan ortamlar sürekli olarak gözetleniyor mu? 2.3.5 Herhangi bir risk durumuna karşı acil müdahale ekibi mevcut mu? 2.3.6 Acil müdahale ekibinin çocuklara müdahale konusunda bilgi ve deneyimi var mı? 2.3.7 Sağlık ve güvenliğe ilişkin bilgilendirici işaretler çocukların görebileceği ve erişebileceği şekilde konumlandırılmış mı? 2.3.8 Sağlık ve güvenliğe ilişkin bilgilendirici işaretler çocuklar tarafından anlaşılabilir bir şekilde hazırlanmış mı? 2.3.9 Tesislere giriş yapılırken 2.3.8. de belirtilen işaretlere ilişkin bilgilendirme yapılıyor mu?	Tüm Personel
2.4	Çocuk Sağlığına İlişkin Küresel Gelişmelerin Takip Edilmesi ve Uygulanması	2.4.1 Bulaşıcı hastalıklara yönelik Dünya Sağlık Örgütü yönergeleri uygulanıyor mu? 2.4.2 Bulaşıcı hastalıklara yönelik Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen kriterler sağlanıyor mu?	Tüm Personel

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri
- Turizm Sektöründe Çocuk Haklarının Korunması El Kitabı
- Çocuk Dostu Turizm'de Çocuk Sağlığı Eğitici Eğitimi Materyali
- Konaklama Sektöründe Çocuk Haklarının Korunması:
 - o Otellerin Güvenlik Personeli İçin Eğitim Notları
 - o Otellerin Ön Büro Personeli İçin Eğitim Notları
 - o Otellerin Kat Hizmetleri Bölümü Personeli İçin Eğitim Notları
- Otellerin Yiyecek-İçecek Bölümü Personeli İçin Eğitim Notları
- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri, 1. Madde

Referans

- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri, 4. Madde

Çocuk Haklarına Tanıtım ve Reklamcılık Faaliyetlerinde Özen Gösterilmesi ve Saygılı Olunması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Özellikle internet teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile tanıtım ve reklamcılık faaliyetleri daha geniş bir alana yayılma imkânı bulmuştur. Bu yayılım etkileşime girilen kullanıcı/potansiyel müşteri ve üretilen içerik sayısının çok hızlı bir şekilde artmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak, kullanıcı ve içerik sayısının bu denli artması bazı riskleri de barındırmaktadır. Firmalarca hazırlanan içeriklerin taşıdığı risklere maruz kalan kişilerden en korunmasız olanı çocuklardır¹⁶.

Çocuklar, reklam faaliyetleri içerisinde iki farklı şekilde bulunabilmektedir. Çocuklar reklamların bazen öznesi, genellikle de tüketicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyiş ile, birçok turizm işletmesi, pazarlama stratejisi olarak reklamlarında çocukları kullanmaktadır ve reklamlar ile çocukların ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, reklam stratejileri oluşturulurken, reklam araçları (reklam filmleri, posterler, sloganlar vb.) hazırlanırken birçok husus dikkate alınmalıdır.

Öncelikle, reklamlarda yer alan çocuklar, reklamlarda yaşlarına uygun rollerde, kişisel gelişimlerine uygun ve gelecekte hayatlarını olumsuz etkilemeyecek bir biçimde yer almalıdır. Örneğin, yürürlükteki ulusal yasalar çerçevesinde yasal sayılsın ya da sayılmasın, cinsellik vurgulu, çıplak ya da yarı çıplak çocuk görüntüleri çocuğa daha sonraki yaşamında, özellikle bu görüntüler çevrim içi dağıtımına sokulduğunda çeşitli yollardan zarar verebilir. Çocukların bu şekilde poz

¹⁶ Kor, İ. Uygur, M. (2018). Yeni Medya ve Çocuğa Karşı Şiddet Politika Belgesi - <http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/storage/app/uploads/public/5d1/34/9b0/5d1f349b0764e987738150.pdf>

vermeleri suç sayılmayabilir; ancak, görüntülerin yayılması çocuğun (daha sonra da yetişkinin) mahremiyetinin ciddi anlamda ihlali anlamına gelebilir¹⁷.

Çocuklar, reklamlarda bazen kanıksanmış toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde bulunabilmektedir. Bu rollerin pekiştirilmemesi için çocukların yalnızca çocuk oldukları üzerinde durulmalı ve verilen rollerde sadece çocuk olma özellikleri taşımaları oldukça önemlidir¹⁸.

Öte yandan çocuklar turizm işletmelerinin yürüttüğü pazarlama ve reklamcılık faaliyetlerinin en önemli tüketici gruplarından bir tanesidir. Bu kapsamda, reklamlarda verilen hizmetler, sunulan ürünlerle ilgili bilgiler doğru ve eksiksiz olmalı, yanıltıcı olmamalıdır; çocuklara- ebeveynlerine bilinçli kararlar vermeleri için yol göstermelidir. Ayrıca, reklamlar çocuklar için olumsuz özendirmeye (şiddet, sağlıksız beslenme, ayrımcılık vb.) sebep olmayan nitelikte olmalıdır. Bu şekilde içeriklerin sunulması, henüz gelişim ve öğrenme çağındaki olan, doğruyu ve gerçeği ayırt etme becerisine sahip olmayan çocuklar açısından tehlike arz edebilmektedir.¹⁹

Çocuklar hem geleneksel hem de yeni/dijital medya²⁰ araçları ile yayımlanan reklamları takip etmektedir. Geleneksel medya araçları ile yayımlanan reklamlar, yukarıda bahsedilen riskleri barındırma ihtimaline sahip olmakla birlikte, büyük ölçüde ön denetimden geçirilmekte ve herhangi bir olumsuz durum halinde yayından kaldırılabilir. Ancak, günümüzde reklamlar veya reklam amacı taşıyan içerikler yeni/dijital medya araçları ile farklı platformlarda yayınlanabilmektedir. Birçok kullanıcı tarafından paylaşılan bu içeriklerin olumsuz bir durum halinde tamamen kontrol edilebilmesi mümkün olmamaktadır.

Bu bağlamda, çocuklar bakımından en riskli durumlardan biri teknolojinin gelişmesi ile birlikte dijital tanıtım ve reklamcılık faaliyetlerinin anlık olarak gerçekleştirilmesidir. Gerek işletme yönetimleri gerekse de işletme personeli işletmenin reklamını/tanıtımını yapmak için anlık görselleri (fotoğraf, video vb.) sosyal medya ortamlarında çeşitli formatlarda (story, tweet, snapshot vb.) paylaşabilmektedir. Bu içerikler, çoğu zaman herhangi bir ön kontrol/denetim olmadan yayınlanmakta; hem içeriklerde bulunan çocuklar hem de içeriği

17 SGreijer, S., Doek, J. (2016). *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması için Terimler & Kavramlar Kılavuzu*

<http://cocukdostuturizm.org/storage/app/uploads/public/5f5/3cc/9a9/5f53cc9a903f6742066178.pdf>

18 Ezmezi F., Söylemez E.T.Ç., Akgül E., Akman, B. (2017). "Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi." *İletişim Dergisi*, <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/322257>

19 İbid.

20 Yeni Medya, internet ve telekomünikasyon teknolojilerinin olağanüstü bir hız ile gelişmesi ve maliyetlerin düşmesi ile dijital ortamlarda ortaya çıkan, kullanıcıların sadece tüketici olmadığı, aksine aktif olarak içerik ürettiği, zaman ve mekândan bağımsız olarak birbirleri ile etkileşime girdiği platformlar olarak tanımlanabilir. (Yeni Medya ve Çocuğa Karşı Şiddet Politika Belgesi)

<http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/agin-yayinlari/yeni-medya-ve-cocuga-karsi-siddet-politika-belgesi>

izleyen çocuklar bakımından riskler doğurabilmektedir. Bu sebeple, özellikle reklam amaçlı içerik yayımlayan işletme personeline, 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu²¹ kapsamındaki sorumlulukları hakkında bilgi verilmeli, içeriklerin taşıyabileceği potansiyel riskler hakkında bilgilendirme yapılmalı, yeni medya üzerinden yapılan ve çocukların bulunduğu paylaşımlarda azami dikkatin gösterilmesi gerektiği eğitimlerde aktarılmalıdır.

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
3.1	Çocukların reklamlarda, yaşlarına uygun rollerde, kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak ve gelecekte hayatlarını olumsuz etkilemeyecek bir biçimde yer alması	3.1.1 İşletmenin reklamlarında çocuklar kullanılıyor mu? Kullanılıyor ise kendilerinden ve ailelerinden onam alınmış mı? 3.1.2 Çocuklar reklamlarda yaşlarına uygun rollerde, kişisel gelişimlerine uygun ve gelecekte hayatını ve ruhsal gelişimini olumsuz etkilemeyecek bir biçimde görünüyor mu? 3.1.3 Çocuğa daha sonraki yaşamında zarar verebilecek cinsellik vurgulu, çıplak ya da yarı çıplak çocuk görüntüleri reklamlarda kullanılıyor mu? 3.1.4 Çocukların bulunduğu reklam materyalleri alanında uzman personelin kontrolünden geçiyor mu? 3.1.5 İşletme personelinin yaptığı anlık paylaşımlarda çocukların ailelerinden izin alınıyor mu? 3.1.6 İşletme personeline yapılan paylaşımların risklerine ilişkin eğitim verilmiş mi? 3.1.7 İşletme personeline yapılan paylaşımların risklerine ilişkin eğitim verilmiş mi?	İşletme Yönetimi Satış, Pazarlama Kurumsal İletişim
3.2	Çocuklara yönelik saygılı içerikler geliştirilmesi	3.2.1 Reklam içerikleri çocuk haklarına saygılı bir şekilde geliştiriliyor mu? 3.2.2 Reklam içeriklerinde olumsuz özendirme mevcut mu? 3.2.3 Reklam içeriklerinde kanıksanmış toplumsal cinsiyet rollerinin kullanılmamasına özen gösteriliyor mu? 3.2.4 Reklamlar çocukların anlayabileceği bir şekilde kurgulanıyor mu?	İşletme Yönetimi Satış, Pazarlama Kurumsal İletişim

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri	- Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması için Terimler & Kavramlar Kılavuzu (Lüksemburg Kılavuzu) - Yeni Medya ve Çocuğa Karşı Şiddet Politika Belgesi
Referans	- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Madde .6, UNICEF

21 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.6698.pdf>

Çocuk Hakları Eğitimlerinin Tüm Çalışanlara Sağlanması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Turizm sektöründe işletme personelinin hem kendi uzmanlık alanlarında hem de işletmenin katma değerini arttıracak alanlarda eğitim alması, verilen hizmetin kalitesiyle birlikte işletmenin itibarını yükselten en önemli faktörlerden biridir. Turizm sektörü ile etkileşime giren en önemli gruplardan birinin çocuklar olduğu göz önüne alındığında²², işletmelerin eğitim programlarına çocuk hakları konusunu eklemeleri oldukça önemlidir.

Çocuk hakları eğitimi, sektör çalışanlarının çocuk haklarına saygılı bir hizmet kalitesi sunmaları için gerek duyulan temel bilgi, tutum, sosyal becerilerinin kazandırılması amacıyla yapılmaktadır. Bu eğitimler ile işletme personelinin, çocuk hakları bakımından olumsuz durumları belirli göstergeler²³ ışığında gerçekleşmeden tespit etme kapasitesine sahip olması; çocuk hakları bakımından olumsuz durumlar gerçekleşmesi halinde ise hızlı ve etkin bir biçimde gerekli önlemleri almasını sağlayacak bilgi ve beceriyi kullanabilmesi hedeflenmektedir.

Çocuk hakları eğitimi:

- Bütüncül bir yaklaşıma sahip olmalıdır. Bütüncül yaklaşım "Temel çocuk

²² Bu konu ile ilgili herhangi bir resmi veri olmamakla birlikte çeşitli yayın organlarında çıkan haberler Türkiye'ye gelen çocukların sayısı hakkında projeksiyon yapabilmeye imkan vermektedir. Örneğin, <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/antalyaya-3-milyon-cocuk-turist-geldi-41031268> sayfasından ulaşılan habere göre 2018 yılında Antalya'ya gelen 12,5 milyon turistin 3 milyonunu çocukların oluşturduğu belirtilmektedir. Bu sayı birçok ülkenin toplam turist sayısından fazladır.

²³ İşletme içerisinde karşılaşılabilecek çeşitli risklere ilişkin göstergelerin eğitimler aracılığı ile personele aktarılması yolu ile personel risklere karşı tetikte olabilecektir.

hakları (şemsiye haklar), çocuk sağlığı (Örneğin güncel olarak Covid-19 salgını sürecinde çocuk sağlığı), çocuk acilleri, çocuklarla iletişim, çocuğa karşı şiddet, cinsel istismar ve sömürü gibi önemli konu başlıklarını içermelidir.

- İşletmenin farklı bölüm ve departmanlarında çalışan personelin görevleri doğrultusunda özelleştirilmelidir.
- Alanında uzman kişiler tarafından verilmelidir.
- Çocuğa karşı şiddet, çocuğun sağlığını tehdit eden durumlarda uygulanması gereken protokolleri ve alınması gereken önlemleri içerecek şekilde tasarlanmalıdır.
- Eğitici eğitimleri düzenlenmeli, personel değişimi olması durumunda bile, sabit personelin yeni gelen personellere kaliteli eğitim verebilecek kapasitede olması sağlanmalıdır.

İşletmeler, eğitim programlarını destekleyici eğitim materyallerinin personellerine dağıtımını sağlamalıdır. İşletmenin eğitim materyali hazırlayacak işgücü ve finansal gücü olmadığı durumlarda, alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından ve/veya çevrimiçi eğitim modüllerinden ve materyallerinden faydalanabilmeleri için gerekli kamu- özel sektör-STK iş birliği altyapısı hazırlanmalıdır.

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
4.1	Çocuk haklarına saygılı bir hizmet anlayışı sunabilmek için gerek duyulan temel bilgi, tutum, becerilerin kazanılmasına katkı sağlanması	4.1.1 İşletmenin çocuk hakları eğitim programı var mı? Varsa bir sene içerisinde kaç eğitim yapıyor; kaç kişi eğitim alıyor? 4.1.2 Çocuk hakları eğitim programının içeriği evrensel çocuk hakları ilkelerine ve kurallarına uygun mu? 4.1.3 Eğitim alanında uzman personel tarafından sağlanıyor mu? 4.1.4 Eğitici eğitimleri yapıyor mu? 4.1.5 İşletmenin çocuk hakları eğitim materyalleri var mı? 4.1.6 Eğitimler farklı departmanlarda çalışan personel için özelleştiriliyor mu?	İnsan Kaynakları
4.2	Çocuk hakları bakımından olumsuz durumları belirli göstergeler ışığında gerçekleşmeden tespit edebilme potansiyelinin artırılması	4.2.1 Eğitim programında acil durumlarda yapılması gerekenlerle ilgili bilgilendirme var mı? 4.2.2 Çocukların cinsel istismarı, sömürüsü, çocuk ticareti, çocuk kaçakçılığı vb. durumların tespit edilebilmesi için gerekli bilgilendirme sağlanıyor mu? 4.2.3 4.2.2'de belirtilen durumların tespit edilmesi durumunda uygulanması gereken prosedürler hakkında eğitim sağlanıyor mu?	İnsan Kaynakları

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Çocuk Dostu Turizm Eğitim Materyalleri
- Çocuk Hakları Sözleşmesi

Referans

- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Madde .4, UNICEF

Çocuk İşçiliğine Karşı Turizm Sektöründe Sıfır Tolerans Yaklaşımının Benimsenmesi

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Türkiye'nin de taraf olduğu çeşitli uluslararası sözleşmeler²⁴ ve ulusal mevzuat²⁵ çocukların fiziksel, bedensel, ruhsal, sosyal ve ahlaki gelişimleri üzerinde ciddi olumsuz etkilere sahip olan çocuk işçiliği sorununa çeşitli hukuki düzenlemeler getirmektedir. Bu düzenlemeler hem çocuk işçiliğinin yasaklanmasını hem de 18 yaş altındaki çocuk ve gençlerin yapabileceği işler ve hakları konusunda çeşitli kurallar ve sınırlamalar getirilmesini öngörmüştür²⁶.

24 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1994, Uluslararası Çalışma Örgütü - İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 sayılı Sözleşme 1973, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm, En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 sayılı Sözleşme, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm
25 4857 Sayılı İş Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.4857.pdf>, 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.3308.pdf>, 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/14.222.pdf> vb.)

26 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi'ne göre "Doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır". Yine aynı sözleşme "Ulusal mevzuat 13-15 arası yaşlardaki kişilerin, sağlıklarına veya gelişmelerine zarar vermesi ihtimali bulunmayan ve okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilebilir" hükmünü içermektedir. Sözleşme aynı zamanda mesleki eğitim konusunda bir istisna da öngörmüştür: "Bu sözleşme, çocuklar ve gençler tarafından genel, mesleki ve teknik eğitim için okullarda ve diğer eğitim kuruluşlarında yapılan işlere veya yetkili makamın varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danışarak belirlendiği koşullara göre işyerlerinde en az 14 yaşındaki kişilerin yaptıkları ve esas olarak bir okul yada bir eğitim kuruluşunun sorumlu bulunduğu bir eğitim veya öğretim kursunun, yetkili makam tarafından onaylanmış olup büyük ölçüde veya tamamen bir işyerinde yürütülen bir eğitim programının veya eğitim veya meslek seçimini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmış bir yönlendirme ya da rehberlik programının ayrılmaz parçası olan işlere uygulanmaz."

Ülkemizde halen yürürlükte olan 4857 Sayılı İş Kanunu da çalışma hayatına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. "On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez²⁷." Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik²⁸ ise çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışabilecekleri ve çalışamayacakları işlere ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Hukuki düzenlemelere ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017 yılında "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı"²⁹ hazırlamıştır. Program, ulusal politika ve hedeflere de uygun olarak çocukların çalışma yaşamına girmesinde temel nedenleri oluşturan yoksulluğun ortadan kaldırılması, eğitimin kalitesinin ve ulaşılabilirliğinin artırılması, toplumsal bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesi ve geniş kapsamlı tedbirlerle başta en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin yedi yıllık bir zaman periyodu içinde önlenmesini temel hedef olarak almaktadır.

Bu kapsamda, öncelikle turizm sektöründe, minimum çalışma yaşı altındaki kimseyi istihdam etmemek işletmelerin en önemli sorumluluklarından birisi olmalıdır ve çocuk işçiliğine karşı sıfır tolerans politikası uygulanmalıdır. Yasal yaş üzerinde ancak 18 yaş altı çocuk çalışanlar ise, yasal olarak bazı işleri yerine getirebilecekleri yerlerde bile "çocuk" olarak kabul edilmelidirler. Genellikle yapabilecekleri iş türlerine, maruz kalabilecekleri tehlikelere ve çalışabilecekleri saatlere göre belirli kısıtlamalar ile korunmalıdırlar. Bu kısıtlamalar çocukların sağlığını ve güvenliğini korumaya ve mesleki yaralanma ve meslek hastalıklarına yakalanma riskini azaltmaya yönelik olmalıdır. Çocukların hızlı büyümeleri, gelişim aşamaları, deneyim eksiklikleri ve sömürüye karşı daha kırılgan olmaları hesaba katılmalıdır³⁰. Buna ek olarak, çalışan çocuklara yaratıcılık ya da inisiyatif gerektirmeyen monoton, tekrarlanan görevleri olan fiziksel ve psikolojik açıdan zorlu işler (uzun süre ayakta durmak; ağır yük taşımak, gece saatlerinde görevde

27 4857 Sayılı İş Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/154857.pdf>

28 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

29 T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023 https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf

30 ILO, (2018) Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_627054.pdf

bulunmak, tehlikeli makinelerin ve aletlerin kullanılması vb.)³¹ verilmesinin önüne geçilmelidir. Tesislerde çalışan 18 yaş altındaki stajyer ve çocukların güvenlik ve sağlığının tesisten faydalanan çocuklar gibi korunması ve geliştirilmesi, gerekli sağlık kontrollerinin zamanında yapılması gerekmektedir.

Turizm sektöründe çalışan veya mesleki eğitimlerini sürdüren çocuklara fiziksel, psiko-sosyal ve duygusal gelişimlerine uygun, iş becerilerini ve deneyimini arttıracak görevler verilmelidir. Bu görevleri esnasında bütün özlük hakları kendilerine sağlanmalıdır. Çocukların işgücüne katılımı, eğitimlerini aksatacak şekilde olmamalıdır.

Mesleki eğitimleri kapsamında turizm işletmelerinde staj yapan/çalışan çocuklar, stajlarını başarı ile tamamlama karşılığında herhangi bir şantaj, zorla çalıştırma ve bezdiri (mobbing) ve benzeri durum ile karşılaşmamalı; karşılaştıkları durumda ise herhangi bir yaptırıma uğramadan gizlilik içerisinde şikayetlerini bildirebilecekleri bir mekanizma oluşturulmalıdır.

Turizm sektöründe çalışmak veya mesleki eğitimlerini sürdürmek isteyen ve asgari yaş üzerinde olan çocukların istihdam sürecince herhangi bir ayrımcılık gözetilmemesi, şeffaf bir süreç doğrultusunda işe alımlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

31 ILO, (2018) Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_627054.pdf

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
5.1	Turizm sektöründe, yasal yaş altında çalışan istihdam edilmemesi	5.1.1 İstihdam sürecinde Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve ulusal mevzuattaki hükümler dikkate alınıyor mu? 5.1.2 15 yaş altındaki çocuklar çalıştırılıyor mu? 5.1.3 Bağlı kuruluş veya işletmelerde 15 yaş altında çocuk çalıştırılıyor mu? 5.1.4 15-18 yaş arasında çalışan çocuk var mı? Staj kapsamında veya münferiden çalışan kaç çocuk mevcut? 5.1.5 Çalışma yaşına giren çocuklar şeffaf bir şekilde ve ayrımcılığa uğramadan istihdam ediliyor mu?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları
5.2	Sektörde mesleki eğitimlerini sürdüren veya çalışan çocuklara fiziksel, psiko-sosyal ve duygusal gelişimlerine uygun, iş becerilerini ve deneyimini arttıracak görevler verilmesi	5.2.1 Çocukların yaş ve gelişimlerine uygun saatlerde çalışmasına özen gösteriliyor mu? 5.2.2 Çocukların sağlığını ve güvenliğini korumaya ve mesleki yaralanma ve meslek hastalıklarına yakalanma riskini azaltmaya yönelik düzenlemeler yapılıyor mu? 5.2.3 Çocuklara yaratıcılık ya da inisiyatif gerektirmeyen monoton, tekrarlanan görevleri olan fiziksel ve psikolojik açıdan zorlu işler verilmemesi hususuna dikkat ediliyor mu? 5.2.4 Çocukların mesleki gelişimlerine yönelik geri bildirim veriliyor mu? 5.2.5 Çocukların tüm maddi hakları hakkaniyetli bir şekilde veriliyor mu? 5.2.6 Çocukların sosyal sigorta primleri ödeniyor mu?	Tüm Departman Müdürleri Muhasebe/Finans
5.3	Çocuklara karşı yapılan şantaj ve mobbingin önlenmesi	5.3.1 Mobbingin her türlüünün önlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılıyor mu? 5.3.2 Mobbing yapan personele ilgili kanunlar çerçevesinde işlem yapılıyor mu? 5.3.3 Çocukların mobbing ile karşılaşmaları durumunda gizlilik içerisinde şikâyetle bulunabilecekleri bir mekanizma mevcut mu? 5.3.4 Mobbinge maruz kaldığı tespit edilen çocuklara yönelik iyileştirme çalışmaları yapılıyor mu?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları

<i>İlke No</i>	<i>Eylem</i>	<i>Göstergeler</i>	<i>İlgili Personel</i>
5.4	Çocukların işgücüne katılımının eğitimlerini aksatacak şekilde olmaması	5.4.1 İstihdam edilirken çocukların eğitimlerine devam ediyor olması şartı uygulanıyor mu? 5.4.2 İstihdam edilen çocukların eğitim-öğretim saatlerinde okullarında olmasına dikkat ediliyor mu?	İnsan Kaynakları

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı
- Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi
- ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları
- Turizm Sektöründe Çocuk Haklarının Korunması El Kitabı

Referans

- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Madde 2, UNICEF

Engelli Çocuk Dostu Tesislerin ve Alanların Artırılması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Zihinsel ya da bedensel engelli çocukların, saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve ayrımcılığa uğramadan toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olma hakları³² vardır. "Eksiksiz bir yaşama sahip olma hakkı" engelli çocukların turistik faaliyetler içerisinde bulunmalarını da kapsamaktadır.

Türkiye'de engelli hakları, Türkiye'nin de taraf olduğu çeşitli uluslararası sözleşmeler³³ ve ulusal mevzuat³⁴ ile düzenlenmektedir. Bu hukuki altyapı, engelli bireylerin haklarına ilişkin temel ilkelerle birlikte turizm sektörüne özel düzenlemeleri³⁵ içermektedir. "Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik³⁶", "Turizm işletmelerinin, "Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ" in ilgili maddelerinde belirtilen ve yapılması zorunlu

32 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 23. Madde,

<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

33 Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme,

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>

34 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/155378.pdf>,

Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/11/20191127-6.htm>

35 Türkiye'nin 2008 yılından beri taraf olduğu "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" de "Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak" ve "Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak" gibi engelli çocukların turistik aktivitelere katılımın sağlanmasına yönelik hükümler içermektedir.

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>

36 Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik,

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190601-16.pdf>

olan erişebilirlik düzenlemeleri, Türkiye'deki turizm işletmelerinin Turizm Bakanlığı yetkililerince düzenli olarak denetlenmesini ve engelli bireylerin/çocukların³⁷ sahip olduğu vazgeçilmez hakların korunmasını amaçlamaktadır.

Genel anlamıyla, turizm sektöründe engelli çocukların haklarının korunması ve işletmelerin erişebilir duruma getirilmesinin en önemli ölçütlerinden biri "makul düzenlemeyi" sağlayabilmektir. Makul düzenleme, engellilerin tüm insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğerleriyle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere somut durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaları ifade etmektedir³⁸. Turizm sektörü bakımından makul uyumlaştırma ise, işletmelerin mevzuat kapsamında aldığı önlemlerin ve uyguladığı standartların özel durumu olan engelli çocuklar için uygun olmadığı veya yetersiz durumlarda, erişebilirliği azami düzeyde sağlayabilmek için yapılacak düzenlemeleri ifade etmektedir. Tesislerin fiziki şartlarının engelli çocuklar için uygun olması, tesislerde sunulan bilgilerin erişilebilir ve anlaşılabilir bir şekilde hazırlanması³⁹ ve özellikle çocuklar için tasarlanmış bütün aktivitelere engelli çocukların katılımının sağlanabilmesi için "makul uyumlaştırma" çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir. Engelliliğe dayalı makul uyumlaştırmanın yapılabilir olduğu durumlarda, makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir⁴⁰.

Turizm işletmeleri, makul uyumlaştırmayı üç ayrı seviyede sağlayabilir:

- Engelli çocukların kullandıkları alanların ve çocuklara yönelik aktiviteler (Örneğin çocuk kulübünün erişilebilir olması, buradaki aktivitelere ayrımcılık yapılmaksızın bütün aktivitelere katılımının teşvik edilmesi ve sağlanması).
- Engelli çocukların aileleri ile birlikte vakit geçirecekleri alanlar ve aktiviteler (Örneğin restoranların erişilebilir olması, animasyon etkinliklerine engelli çocukların aileleri ile birlikte katılabilmesi).
- Genel alanların belirli saatlerde engelli çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi (Örneğin otizmlili çocuklar için havuz ve su parklarında belirli sürelerle -sabah 1,2 saat- uyarıcıların azaltılması/müziksiz ve animasyon olmayan bir ortam sağlanması).

37 Türkiye'deki engelli çocuk sayısına ilişkin resmi bir veri olmamakla birlikte, 2018 yılında, Okul öncesi eğitim seviyesinde 258674, ilköğretim seviyesinde 262164 ve ortaöğretim seviyesinde 581693 olmak üzere toplamda 1102531 öğrenci eğitim görmüştür. (Veriler Türkiye İstatistik Kurumu Biruni Veri Tabanı'ndan alınmıştır.)

<https://biruni.tuik.gov.tr/>

38 Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Madde 2.

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>

39 UNWTO tarafından yayınlanan "Turizm'de Erişilebilir Bilgilendirme için Öneriler"e paralel olarak, bilgilerin çocukların bulabileceği, algılayabileceği, anlayabileceği ve kullanabileceği bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. <https://webunwto.s3-eu-west-1.amazonaws.com/2019-08/recommendationsaccesstourismforallegenok.pdf>

40 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Madde 2.

Ancak, makul uyumlaştırma, uyumlaştırmayı sağlamaya yükümlülüğü altında bulunan işletmelere sınırsız bir sorumluluk getirmemektedir. Makul uyumlaştırmanın sağlanabilmesi için:

- Uyumlaştırmayı sağlama yükümlülüğü altında olan tarafın, buna ihtiyacı olan kişinin durumu hakkında bilgilendirilmiş olması,
- Uyumlaştırmanın makul, başka bir deyişle yürütülecek faaliyetle ilişkili olması ve uyumlaştırma yükümlülüğü altında olan taraf bakımından aşırı bir yük getirmemesi,
- Uyumlaştırmanın üçüncü kişiler açısından faaliyetlerin gerçekleştirilmesini önemli ölçüde güçleştirmemesi,
- Son olarak, uyumlaştırmanın makul olduğundan bahsedebilmek için, uyumlaştırmanın imkânsız olmaması gerekmektedir⁴¹.

Engelli çocuk dostu tesis ve alanların artırılması değişen ölçeklerde yatırım yapılmasını gerektirebilir. Bu yatırımların, 2634 sayılı kanun çerçevesinde teşvik kapsamına alınması için gerekli adımların atılması hem erişebilirliğin hem de sektörün rekabet gücünün artırılması açısından faydalı olacaktır.

41 Gül, I.G., Karan, U. (2011). *Ayrımcılık Yasağı, Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*.
https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Yasagi_Kavram_Hukuk_Izleme_ve_Belgeleme.pdf

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
6.1	Erişilebilirliği azami düzeyde sağlayabilmek için makul düzenlemelerin yapılması.	6.1.1 Acil tahliye prosedürleri de dahil olmak üzere halka açık alanların erişilebilirliğini sağlamak için ilgili ulusal erişilebilirlik mevzuatına ve standartlarına uyuluyor mu? 6.1.2 Gerekliğinde, özel durumları bulunan engelli çocuklara makul konaklama imkanları (oda özellikleri, büyüklüğü, oda içerisindeki mesafeler, restoran var ise deniz, havuza yakınlık vb.) sağlanabiliyor mu? 6.1.3 Bir sene içerisinde kaç makul uyumlaştırma talebi alınıyor? 6.1.4 Makul uyumlaştırma kapsamında bir sene içerisinde kaç adet düzenleme yapılıyor (Odaların, ortak kullanım alanlarının vb.)? 6.1.5 İşletme personeline, engelli çocukların hakları, makul düzenlemelerin sağlanması eğitimi de dahil olmak üzere farkındalık eğitimi veriliyor mu? 6.1.6 6.1.4 ve 6.1.5 de belirtilen düzenlemelerin maliyeti genel harcamaların yüzde kaçını oluşturuyor?	İşletme Yönetimi
6.2	Mümkün olduğu durumlarda genel alanların belirli saatlerde engelli çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi.	6.2.1 Ortak kullanım alanları belirli saatlerde engelli çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenebiliyor mu? 6.2.2 Düzenleme standart olarak mı talep üzerine mi yapılıyor? 6.2.3 Yapılan düzenlemeler işletme bütçesine fazladan bir yük getiriyor mu?	İşletme Yönetimi
6.3	Müşterilere ve engelli yetişkinlere sağlanan bilgilere/işaretlere engelli çocukların erişiminin sağlanması	6.3.1 Müşterilere ve engelli yetişkinlere sağlanan bilgiler/işaretler, engelli çocuklar için de erişilebilir mi? 6.3.2 Yapılan çalışmalar ve politikalarla ilgili genel bilgiler engelli çocukların erişimi için uygun mu? 6.3.3 Bilgiler/işaretler engelli çocukların anlayabileceği şekilde özelleştirilmiş mi? 6.3.4 Şikâyet mekanizmaları engelli çocukların için erişilebilir mi?	İşletme Yönetimi
6.4	Bu alanlarda yapılacak yatırımların teşvik kapsamına alınması için gerekli adımların atılması	6.4.1 Yatırımların teşvik kapsamına alınabilmesi için ilgili kurumlar nezdinde lobi çalışmaları yapılması için bir program hazırlanmış mı? 6.4.2 Lobi çalışmaları münferiden mi, dernek/birtlik aracılığıyla mı yapılıyor?	İşletme Yönetimi

*Kullanılabilecek Eğitim
Materyalleri*

- İş Dünyası İçin Engelli Kişilerin Haklarına Dair Rehber
- Turizm'de Erişilebilir Bilgilendirme için Öneriler

Referans

- Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

Çocukların Temiz ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkının Korunması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Çevreye verilen zararlardan en çok etkilenen grup çocuklardır⁴². Dolayısıyla, bütün çocukların temiz ve sürdürülebilir çevre hakkı ulusal mevzuat ve uluslararası anlaşmalar ile koruma altına alınmıştır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın⁴³ 56. Maddesi "Herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. 2872 Sayılı Çevre Kanunu⁴⁴ "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamayı" amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarının göz önüne alınmasını (Madde 24.2.c) çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşmasının bir ön koşulu olduğunu vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" da tüm ülkelere, kendi önceliklerine ve dünyanın karşı karşıya olduğu çevre sorunlarına uygun olarak benimseyecekleri açık rehberlik sunmaktadır⁴⁵.

Turizm sektörü, çevrenin korunması ve sürdürülebilir bir çevre anlayışının sağlanması bakımından çok önemli ve hassas bir role sahiptir. Turizm sektörü, genellikle doğal dengenin çok duyarlı olduğu doğal kaynaklar (deniz kıyıları,

42 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü (2018). Özel Raportörün Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Ortamdan Yararlanma ile İlgili İnsan Hakları Yükümlülükleri Konusunda Raporu. <https://undocs.org/A/HRC/37/58>

43 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.2709.pdf>

44 2872 Sayılı Çevre Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/15.2872.pdf>

45 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

ormanlık alanlar, ulusal parklar vb.) ve insan yapısı kaynaklar (tarihi kent dokuları, arkeolojik alanlar vb.) gibi yerlerde gelişmektedir⁴⁶. Bu sebeple, turizm sektörü bir yandan çocukların çevre ile iç içe yaşayıp çevre konusunda bilinç kazanma fırsatına sahip olmasını sağlayabilmekte; öte yandan dikkatli olunmadığı durumlarda çevreye geri döndürülemez zarar verme riskini taşıyabilmektedir. Çevreye verilen geri döndürülemez zararlar ise en çok çocukları etkilemektedir. Dolayısıyla, çevre ve kaynak kullanım stratejilerini planlama ve uygulama aşamalarında, iş faaliyetlerinin çevreye verilen zarar veya doğal kaynaklara erişimi azaltmak da dahil olmak üzere çocuk haklarını olumsuz etkilememesi konusuna özen gösterilmesi⁴⁷ gerekmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir.

Öncelikle, çocukların temiz bir çevre hakkına saygı duyulması ve özellikle kaynak kullanımının sürdürülebilir bir çevre anlayışını desteklemesi gerekmektedir. Turizm işletmeleri faaliyetleri gereği birçok doğal kaynağı kullanmakta ve müşterilerinin hizmetine sunmaktadır. Bu kaynakların verimli kullanımı ve israf edilmemesi için kaynak planlamasının çok iyi yapılması önemlidir. İşletmenin hizmetlerini kullanan müşterilerin de aynı hassasiyeti göstermeleri için bilgilendirici yayınlar, işaretler ve uyarılar işletmelerin ilgili alanlarına yerleştirilmelidir.

Tesislerin, tesislerde ve tesis dışında yapılan faaliyetlerin çevreye ve doğal kaynaklara zarar vermemesi aynı şekilde önemli bir husustur. Deniz suyunun atıklar ile kirlenmemesi, kanalizasyon atıklarının su kaynaklarına verilmemesi, çöplerin itinalı bir şekilde depolanması ve bertaraf edilmesi, kontrolsüz yapılaşma olmaması gibi hususlar, çocukların doğal kaynaklara erişiminin kısıtlanmaması bakımından önem arz etmektedir⁴⁸. Bu kapsamda, turizm işletmelerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayınlanan "Sıfır Atık Yönetim Sistemi Uygulama Kılavuzu"⁴⁹ çerçevesindeki önleme, azaltma, tekrar kullanım, geri dönüşüm, enerji geri kazanımı ve bertaraf konularına öncelik vererek gerekli düzenlemeleri yapmaları beklenmektedir.

Son olarak, çocukların bulundukları ortamlarda ve öğrenmeye en açık oldukları çağlarında doğa, çevre ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar konusunda bilinçlendirilmesine özen gösterilmesi, turizm işletmelerinin en önemli çekim faktörlerinden biri olan doğal güzelliklerin uzun vadede korunmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, işletmeler çocuklar için çevre teması ile özel aktiviteler düzenleyebilir; çevre ve sürdürülebilirlik konuları çocuk kulüplerinde çocukların anlayabileceği bir dilde işlenebilir.

46 Kızılırmak, İ. (2011). Dünyada ve Türkiye'deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı ve Önemi. Sosyal Bilimler Dergisi 2011, (2), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100764>

47 Unicef, The Global Compact, Save The Children (2012). Children's Rights and Business Principles. <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>

48 Bu konuda Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin 17/4 maddesi çocuk odaklı içerikle desteklenebilir.

49 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sıfır Atık Yönetim Sistemi Uygulama Kılavuzu. <https://sifiratik.gov.tr/content/files/uploads/24/TURIZM.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
7.1	Çocukların temiz bir çevre hakkına saygı duyulması ve kaynaklar kullanılırken sürdürülebilir bir çevre anlayışının desteklenmesi	7.1.1 İşletmenin çevre koruma ve sürdürülebilirlik politikası var mı? 7.1.2 İşletmenin kaynakların verimli kullanılması için bir stratejisi/ politikası mevcut mu? 7.1.3 İşletme müşterilerine kaynakların verimli kullanımına yönelik bilgilendirme yapıyor mu? 7.1.4 Bilgilendirme çocukların anlayabileceği bir dilde yapılıyor mu?	İşletme Yönetimi
7.2	Tesislerin ve tesislerde yapılan faaliyetlerin çevreye ve doğal kaynaklara zarar vermemesi; çocukların bu kaynaklara erişiminin kısıtlanmaması	7.2.1 Tesisler inşa edilirken çevreye ve doğal yaşama zarar vermiş mi? 7.2.2 Tesisler mevcut halleri ile çevreye veya doğal kaynaklara zarar veriyor mu? 7.2.3 Tesislerde yapılan faaliyetler sonucu doğal kaynaklara dolaylı ya da dolaysız zarar veriliyor mu? 7.2.4 Var ise, tesislerde yapılan faaliyetler sonucu çevreye verilen zararlar çocukların bu kaynaklara erişimini kısıtlıyor mu? 7.2.5 İşletme Sıfır Atık Yönetim Sistemi Uygulama Kılavuzunu uyguluyor mu?	İşletme Yönetimi Bakım Onarım Hizmetleri
7.3	Çocukların doğa, çevre ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar konusunda bilinçlendirilmesine özen gösterilmesi	7.3.1 İşletmeler, çocuklara yönelik bilinçlendirme aktiviteleri yapıyorlar mı? 7.3.2 Çocuk kulüplerinde işlenen konular arasında çevre ve sürdürülebilirlik konuları var mı?	Çocuk Kulübü

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Özel Raportörün Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Ortamdan Yararlanma ile İlgili İnsan Hakları Yükümlülükleri Konusunda Raporu.

Referans

- Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Madde 7, UNICEF

Çocukların Kendilerini İlgilendiren Aktiviteler ve Alanlarla İlgili Görüşlerine Saygı Duyulması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, "görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanınmasını⁵⁰" öngörmektedir. Tüm çocukların kendini ifade etme ve düşüncelerinin dikkate alınma hakkı, Sözleşme'nin temel değerlerinden birini teşkil etmektedir.

Turizm sektörü de çocukların görüşlerini serbestçe ifade edebileceği ve bu görüşlere saygı duyulması gereken ortamlardan bir tanesidir. Turizm sektörünün sağladığı hizmetler ve olanaklardan faydalanan çocuklara, bu hizmet ve olanaklara ilişkin görüşlerini, eksikliklere ilişkin önerilerini ve varsa şikayetlerini kolaylıkla sunabileceği bir ortam yaratılması hem çocuk haklarının güçlendirilmesi hem de çocuklar bakımından gerekli dönüşümün sağlanması yoluyla müşteri memnuniyetinin artmasını sağlayacaktır.

Bu bağlamda:

- Tesislere giriş ve çıkışlarda yaşları uygun olan çocuklara anketler uygulanarak ilgi çeken aktivite alanlarının belirlenmesi,

⁵⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 12. Madde.
<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

- Çocukların yapılacak aktiviteler, alanların düzenlenmesi gibi konularda görüşlerinin alınması ve bu görüşler planlama yapılırken dikkate alınması,
- Çocukların aktivitelerin planlama süreçlerine aktif katılımının sağlanması,
- Aktivite planlamasında beceri geliştirme, eğlenme ve yaparken öğrenme öğelerine yer verilmesi önerilmektedir.

Çocukların görüşleri alınırken, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin konu hakkında sunduğu genel prensiplere de dikkat etmek gerekmektedir⁵¹:

- Tüm çocuklar görüş bildirme yeterliliğine sahiptir.
- Çocuklar farklı yaş, ihtiyaç ve özelliklere sahiptir ve kapasiteleri sürekli gelişir. Görüşlerinin alınma sürecinde bu farklılıklar dikkate alınır.
- Çocuklardan gelen her görüşün uygulanmasından bahsedilmemekle beraber gelen tüm görüşlere saygı duyulur ve dikkate alınır.
- Çocukların görüşlerinin dikkate alınmasındaki ağırlık yaş ve olgunluk düzeyleri ile orantılıdır ve çocukların gelişen kapasitesi ile orantılı olarak özerkliğinin artması hedeflenir.
- Yaş ve olgunluk düzeyleri ile orantılı olarak görüşlerin dikkate alınması, daha küçük çocukların görüşlerinin daha az ciddiye alınması anlamına gelmez.

51 Durmuş, G. (2019). Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı Çocuk Katılımı Politika Belgesi. <http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/storage/app/uploads/public/5e0/da8/285/5e0da828572c2035862405.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
8.1	Tesislere giriş ve çıkışlarda yaşları uygun olan çocuklara anketler uygulanarak ilgi çeken aktivite alanlarının belirlenmesi.	8.1.1 Tesislere giriş ve çıkışlarda çocuklara görüşlerinin sorulduğu anketler yapılıyor mu? 8.1.2 Anketler çocukların yaş gruplarına göre özelleştirilmiş mi? 8.1.3 Bir sene içerisinde kaç çocuğa anket yapılıyor? 8.1.4 Çocuklara anketlerin sonuçları ile ilgili geri bildirim veriliyor mu?	Ön Büro Çocuk Kulübü
8.2	Çocukların yapılacak aktiviteler, alanların düzenlenmesi gibi konularda görüşlerinin alınması ve bu görüşler planlama yapılırken dikkate alınması.	8.2.1 Çocukların ilgisini çektiği tespit edilen aktivite ve düzenlemeler hayata geçiriliyor mu? 8.2.2 Bir sene içerisinde 8.2.2 kapsamında kaç aktivite ve düzenleme hayata geçiriliyor? 8.2.3 Yapılan değişikliklerle ilgili çocuklara geri bildirim veriliyor mu?	İşletme Yönetimi Çocuk Kulübü
8.3	Çocukların aktivitelerin planlama süreçlerine aktif katılımının sağlanması	8.3.1 Çocuklar özellikle kendilerinin katıldığı aktivitelerin planlama aşamasında görev alıyor mu? 8.3.2 Bir sene içerisinde kaç aktivitenin planlanma süreci çocuklarla birlikte yürütülüyor?	Çocuk Kulübü
8.4	Aktivite planlamasında beceri geliştirme, eğlenme ve yaparken öğrenme öğelerine yer verilmesi	8.4.1 Aktivite planlamasında beceri geliştirme, eğlenme ve yaparken öğrenme öğelerine yer veriliyor mu?	Çocuk Kulübü

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı Çocuk Katılımı Politika Belgesi

Referans

- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Madde

Çocuk Haklarının Turizm Sektöründe Benimsenmesi İçin İlgili Tüm Paydaşlar ile İş Birliği İçerisinde Çalışılması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Turizm sektörü, birbirini tamamlayan birçok iş kolunun oluşturduğu bir bütündür. Turizm sektöründe ürünler ve hizmetler son kullanıcıya sunulurken, konaklama, ulaştırma, yeme-içme gibi alanlarda hizmet veren birçok işletmenin kaynaklarının ve işlevlerinin birleştirilmesini ve ortak hedeflere ulaşmak için oluşturulan dernek, birlik, federasyon gibi kuruluşların iş birliği içerisinde çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

Turizm sektöründe yer alan bütün işletmeler kendi ölçeklerinde bir "etki alanına" sahiptirler. Etki alanı, işletmenin ekonomik, coğrafi, akdi ve siyasi yakınlığı olan bileşenleri içermektedir.⁵² Bir işletmenin etki alanı, kendisinin faaliyetlerinden etkilenen paydaş gruplarının tespit edilmesi ile belirlenebilir. Normal şartlar altında herhangi bir şirketin etki alanının merkezinde yer alan kilit paydaş grubu çalışanlardır. Arkasından, iş ortakları, tedarikçiler, sendikalar, yerel topluluklar ve müşteriler gibi diğer gruplar da gelmektedir. Son grup genellikle hükümet ve toplumun bütünüdür.⁵³

Yoğun bir etkileşimin hâkim olduğu turizm sektöründe, paydaşlardan herhangi birisinin yaşadığı olumlu bir deneyimin ve/veya karşılaşılabeceği bir riskin,

⁵² Business Leaders Initiative on Human Rights, United Nations Global Compact, The Office of The High Commissioner for Human Rights (2009). A Guide for Integrating Human Rights into Business Management.

<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideHRBusinessen.pdf>

⁵³ ibid.

şirketin etki alanındaki tüm paydaşları etkileme potansiyeli oldukça yüksektir. Dolayısıyla, turizm sektöründe yer alan bütün paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve bu koordinasyonun yüksek standartlar altında gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Turizm sektöründe çocuk haklarının bütüncül bir anlayış ile korunması ise yüksek standartların sağlanması noktasında önemli bir yere sahiptir. Öncelikle, turizm sektörünün üstleneceği öncü-örnek işlevinin gereği olarak en önemli paydaşlardan biri olan yerel toplum ve turistlerin çocuk hakları konusunda bilgilendirilmesi, çocuk istismarı konusunda standartlara uygun olumlu tutum geliştirilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Sektörde çocuk haklarının korunması ve yüksek standartların uygulanması için sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde çalışmak faydalı olacaktır. Alanda deneyimi olan sivil toplum kuruluşlarının sağladığı yaklaşımları kendi bünyelerinde uygularken hem yaklaşımları hem de iyi uygulama örneklerini, sektörün bütünü için ortak değerler ve standartlar oluşturabilmek hedefiyle kendi paydaşları ile paylaşmalı, mümkünse bu standartların uygulanması için çalışmalar yapmalıdırlar. Bu kapsamda, işletmelerin düzenli olarak katılım sağladıkları dernek, birlik, federasyon toplantıları deneyim paylaşımı için ideal ortamlar olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan bu tip çalışmalar ile sektör içerisinde yüksek standartların ve iyi uygulamaların sektörün diğer paydaşlarına aktarılması, işletmenin ve turizm sektörünün değerine aşağıdaki katkıları sunacaktır:⁵⁴

- Diyalog ve iş birliği tedarikçilerle ilişkileri güçlendirecek, verimliliği artırmaya ve maliyetleri azaltmaya katkıda bulunacaktır.
- Ürün ve hizmet kalitesini korumaya, daha sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin geliştirilmesini desteklemeye yardımcı olacaktır.
- Yatırımcılar için "güvenli, sorumlu ve duyarlı işletme" imajını güçlendirecektir.
- Müşterilerin beklentilerine ve gereksinimlerine uygunluk sağlanacaktır.
- İşletmenin marka değerini arttıracak ve yeni pazar fırsatları yaratacaktır.

Öte yandan, işletmeleri ve paydaşlarını etkileyebilecek düzeyde riskler ve sorunlarla karşılaşıldığında çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. İşletmeler, olumsuz etkilere neden olmaktan kaçınmalı, aynı zamanda ürünleri veya hizmetleri aracılığıyla dahil oldukları olası olumsuz etkileri de engellemeye çalışmalıdır. İşletme, tedarik zincirinde olumsuz etkilere neden olabilecek bir riski tespit ederse, bu etkiyi durdurmak veya önlemek için gerekli adımları atmalıdır.⁵⁵

54 CSR Global Compass, <https://www.csrcompass.com/benefits-responsible-supply-chain-management-0>

55 OECD (2011), OECD Guidelines for Multinational Enterprises <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

Öncelikle, herhangi bir kötü uygulamada bulunan tedarikçiyi veya işletmeyi otomatik olarak tedarik zincirinden⁵⁶ çıkarmak her zaman en iyi tercih olmayabilir. Kötü uygulamada bulunan tedarikçi veya işletme, ürün ve hizmetlerini başka sektörün başka bir bileşenine sunmaya devam edebilir. Böylelikle, kötü uygulama ortadan kalkmadığı gibi başka bir zincirin aksamasına sebep olabilir. Bu durum farklı bir etki alanı vasıtasıyla turizm sektörünün tamamını etkileme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla kötü bir uygulama veya risk ile karşılaşıldığı zaman, öncelikle o alandaki yüksek standartlar ve iyi uygulama örneklerinin aktarımı ile riskler azaltılarak gelecekteki kötü uygulamaların önüne geçilmelidir. İşletmeler, risk azaltma çabaları boyunca bir tedarikçi ile ilişkinin devam etmesine; devam eden risk azaltma çalışmaları sırasında ilişkinin geçici olarak askıya alınmasına; ya da son çare olarak, risklerin azaltılması amaçlı başarısız girişimlerden, risk azaltma çabalarının uygulanabilirlik sınırlarından çıkmasından veya olumsuz etkinin ciddiyeti nedeniyle tedarikçiyle ilişkileri sonlandırmaya karar verebilirler.⁵⁷

56 Tedarik Zinciri: turizm ürünlerini ve turistlerin deneyimlerini etkileyen ürün, para ve bilgi akışının da içinde bulunduğu tüm turizm faaliyetlerinde kaynak paylaşımı, maliyetlerin azaltılması ve müşteri değerinin oluşturulması amaçlarını gerçekleştiren faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir (Chen.Y., Yi, P.(2010). *Mode Selection of Tourism Supply Chain and Its Management Innovation*.

<https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=5591545>

57 OECD (2011), *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*

<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
9.1	Turizm sektöründe yer alan paydaşların çocuk haklarının tüm sektörde benimsenmesine katkıda bulunması	9.1.1 İşletme herhangi bir insan hakları veya çocuk hakları politikası benimsemiş mi? 9.1.2 İşletme, uygulamakta olduğu çocuk hakları politikasını yaygınlaştırma aktiviteleri gerçekleştiriyor mu? 9.1.3 Yaygınlaştırma faaliyetleri üye oldukları dernek, birlik, federasyon toplantıları aracılığı ile gerçekleştiriliyor mu? 9.1.4 Bir sene içerisinde kaç paydaş kurum/kuruluşa yaygınlaştırma faaliyetleri aracılığı ile ulaşılıyor?	İşletme Yönetimi Kurumsal İletişim
9.2	İlgili sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde çalışılması	9.2.1 İşletme herhangi bir aktivite kapsamında (Eğitim, tanıtım vb.) bir sivil toplum kuruluşu ile iş birliği yürütüyor mu? 9.2.2 İşletme hak temelli çalışmalar yapan bir sivil toplum kuruluşu ile iş birliği yürütüyor mu? 9.2.3 Uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulan standartlar işletme tarafından kabul edilmiş mi?	İşletme Yönetimi İnsan Kaynakları Kurumsal İletişim
9.3	Çocuk haklarının ve çocukların korunması için gerekli tedbirlerin en uygun şekilde hayata geçirilmesi	9.3.1 İşletmenin tedarik zincirinde tespit ettiği kötü uygulamayı/ çocuk hakkı ihlalini düzeltmek için yapmış olduğu girişim var mı? 9.3.2 İşletmenin ilişkilerini askıya aldığı veya tedarik zincirinden tamamen çıkarttığı bir işletme var mı?	İşletme Yönetimi Kurumsal İletişim
9.4	Turizm sektörünün yerel toplum ve turistleri çocuk hakları konusunda bilgilendirmesi, çocuk istismarı konusunda standartlara uygun olumlu tutum geliştirilmesine katkıda bulunması.	9.4.1 İşletme, toplumu ve turistleri bilinçlendirmek için bir çalışma yürütüyor mu? 9.4.2 İşletmenin 9.4.1. kapsamında yürüttüğü çalışmalar kapsamında kullandığı görünürlük (broşür, poster vb.) veya eğitim materyali var mı? 9.4.3 İşletme bu kapsamda bir sene içerisinde kaç kişiye ulaşabiliyor?	İşletme Yönetimi Kurumsal İletişim

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- Çok Uluslu Şirketler için OECD Kılavuzu

Referans

- Çok Uluslu Şirketler için OECD Kılavuzu

Çocuk Haklarının Korunması ve Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi İçin Yapılan Uygulamaların Yıllık Raporlar Halinde Kamuoyuna Sunulması

İlkenin Arka Planı, Amacı ve Kapsamı

Faaliyet raporu şirketin mevcut ve potansiyel iş ortaklarını ve menfaat sahiplerini bilgilendirmek ve etkilemek için yıllık olarak hazırlanan bir dokümandır⁵⁸. Faaliyet raporu, genellikle mevzuat çerçevesinde hazırlanan finansal rapor olarak algılanmaktadır. Ancak finansal olmayan raporlama yöntemleri, giderek önem kazanmakta ve işletmelerin artan bir şekilde şeffaflığa verdikleri önemi göstermektedir.⁵⁹

İşletmelerin çocuk hakları üzerindeki kurumsal etkilerinin nasıl raporlanacağı konusundaki çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır.⁶⁰ Dolayısıyla, geleneksel faaliyet raporları, işletmelerin çocuk haklarına olan yaklaşımlarını kısıtlı olarak yansıtmakta ya da hiç yansıtmamaktadır. Ancak, işletmelerin insan haklarına -ve çocuk haklarına- ilişkin konuları nasıl ele aldıklarına dair yaklaşımlarını ortaya koymaları ve bu yaklaşımları kamu ile paylaşmaları gerekmektedir.⁶¹ Bu kapsamda, çocuklarla yoğun olarak etkileşimde bulunan sektörlerden biri

⁵⁸ Deloitte (2009). Yıllık Faaliyet Raporu Hazırlama Rehberi.

http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DenetcininNotDefteri/Turkey-Tr_Audit_Yillikfaaliyethazirlamarehberi_.pdf

⁵⁹ Acca (2015). Reporting on Children's Rights.

https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/sus/Reporting_childrens_rights.pdf

⁶⁰ Unicef, (2014) Children's Right in Sustainability Reporting,

https://www.unicef.org/csr/css/Childrens_Rights_in_Reporting_Second_Edition_HR.pdf

⁶¹ United Nations (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights; Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework.

https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

olan turizm sektöründeki işletmelerin, finansal olmayan faaliyet raporlarında bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan durumu, çocuklara ve çocuk haklarına yönelik yapmış oldukları çalışmaları, karşılaşılan riskleri, bu risklere karşı alınan önlemleri entegre etmeleri veya çocuk haklarına ilişkin bir faaliyet raporunu ayrıca hazırlamaları gerekmektedir. Bu çalışmanın yapılabilmesi için, işletmelerin kurumsal performanslarını ölçmelerini ve değerlendirmelerini sağlayacak sağlam ve ölçülebilir göstergelerin tanımlanması gerekmektedir.⁶²

Bununla birlikte, işletmenin çocuk hakları etkilerini ve varsa çocuk hakları ihlallerini merkeze alan bir kriz yönetim planına sahip olması oldukça önemlidir. Yıllık raporlar hazırlanırken, kriz yönetim planındaki hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Söz konusu ihlallerin önlenmesi kadar, bunların nasıl ele alındığının kayıt altına alınması da, özellikle strateji geliştirme bağlamında önemli bir yere sahip olacaktır.

Çocuk haklarına ilişkin faaliyet raporlarının hem hazırlanma sürecinde hem de hazırlandıktan sonra işletmeye birçok fayda sağlaması beklenmektedir. Hazırlanma sürecinde, işletmenin bir yıl içerisinde çocuk haklarına ilişkin güçlü ve zayıf yönleri tespit edilebilir. Böylelikle, işletmenin kurumsal olarak gerekli dönüşümü yapması; personelin bu alanda güçlendirilmesi ve desteklenmesi için gerekli alt yapı oluşturulur. Hazırlanan rapor ise, işletmenin çocuk haklarına olan yaklaşımını, ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunlara karşı aldığı/alacağı önlemleri, personelinin çocuk hakları alanındaki yeterliliğini, işletmenin fiziksel ve sosyal imkanlarını gösterecek; işletmenin çocuk haklarının korunması konusuna verdiği önemi ve ciddiyetini ortaya koyacaktır. Bu yaklaşım, işletmenin vizyonuna ve olumlu imajına katkıda bulunacak, dolayısıyla tanıtım ve reklamların potansiyel müşteriler üzerinde olumlu bir etki yaratmasını sağlayacaktır. Turizm işletmelerinin düzenli olarak çocuk haklarına ilişkin raporları kurumsal web sitesi, şirket yayınları, yıllık raporlar ve duyuru panoları aracılığıyla kamu ile paylaşmaları hem marka değerlerini yükseltebileceği hem de müşteri portföylerini genişleteceği düşünülmektedir.

İşletmenin çocuk hakları durumunu yansıtan rapor münferit olarak yayınlanabilir veya şirketin mevcut ve potansiyel iş ortaklarını ve menfaat sahiplerini bilgilendirmek ve etkilemek için yıllık olarak hazırlanan bir doküman olan yıllık faaliyet raporuna⁶³ entegre edilebilir.⁶⁴ Çocuk haklarına ilişkin rapor, şeffaf bir biçimde işletmenin içerisinde ve dışında paylaşılmalıdır.

62 İbid.

63 Deloitte, Yıllık Faaliyet Raporu Hazırlama Rehberi

http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DenetcininNotDefteri/Turkey-Tr_Audit_Yillikfaaliyethazirlamarehberi_.pdf

64 "The Global Reporting Initiative", "The International Integrated Reporting Council", "The Sustainability Accounting Standards Board" ve "EU requirements on companies' non financial reporting" bu alanda 4 farklı finansal olmayan raporlama çerçevesi sunmaktadır. Detaylı bilgiye

https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/sus/Reporting_childrens_rights.pdf adresinden ulaşılabilir.

İlke No	Eylem	Göstergeler	İlgili Personel
10.1	Çocuklara ve çocuk haklarına yönelik yapılan çalışmaların, karşılaşılan risklerin, bu risklere karşı alınan önlemlerin raporlanması.	10.1.1 İşletme, çocuk haklarına ilişkin yıllık raporlar hazırlıyor mu? Rapor münferiden mi başka bir rapora entegre olarak mı yayınlanıyor? Yayınlanmıyorsa; yayınlanması için bir planlama yapılıyor mu? 10.1.2 Yayınlanan raporda "Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeleri"nde bahsi geçen göstergelerden faydalanılıyor mu? 10.1.3 Raporda işletmenin yıl içerisinde hizmet verdiği çocuk sayısı (mümkün ise engelli çocuk sayısının), yaş grupları vb. nicel bilgiler sağlanıyor mu? 10.1.4 Raporda çocuk hakları konusunda verilen eğitimler ve eğitim alan personel hakkında bilgi veriliyor mu? 10.1.5 Raporda işletmenin çocuk hakları politikası çerçevesinde yaptığı çalışmalar değerlendiriliyor mu? 10.1.6 İşletmenin kriz yönetim planı var mı? Varsa, raporda kriz yönetim planındaki hususlar değerlendiriliyor mu? 10.1.7 İşletmenin çocuk hakları alanına yaptığı etki değerlendiriliyor mu (durum tespiti; due dilligence)? 10.1.8 Oluşan veya oluşabilecek risklere ilişkin alınan önlemler ve riskleri önleme ve azaltma çabaları açıkça belirtiliyor mu? 10.1.9 Tespit edilen riskler veya öngörülemeyen durumlar için ileriki yıllarda planlanan faaliyetler kısa bir strateji belgesi olarak faaliyet raporuna ekleniyor mu?	İşletme Yönetimi
10.2	Raporların ilgili merciler ve kamuoyu ile paylaşılması.	10.2.1 Rapor, işletmenin web sitesinde yayınlanıyor mu? Yayınlanıyor ise rapor kaç kere görüntülenmiş? 10.2.2 Rapor işletme personeli ile paylaşılıyor mu? Kaç işletme personelinin rapor ve içeriği hakkında bilgisi var?	Kurumsal İletişim İnsan Kaynakları

Kullanılabilecek Eğitim Materyalleri

- İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri
- Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeleri Göstergeleri
- Sürdürülebilir Raporlama Kapsamında Çocuk Hakları

Referans

- İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri

Kaynakça

- Acca (2015). Reporting On Children's Rights. https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/sus/Reporting_childrens_rights.pdf
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (1994) <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>
- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2006). <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinalliskinSozlesme.pdf>
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü (2018). Özel Raportörün Güvenli, Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Ortamdan Yararlanma ile İlgili İnsan Hakları Yükümlülükleri Hakkında Raporu. <https://undocs.org/A/HRC/37/58>
- Business Leaders Initiative on Human Rights, United Nations Global Compact, The Office of the High Commissioner for Human Rights (2009). A Guide for Integrating Human Rights into Business Management. <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideHRBusinessen.pdf>
- Chen,Y., Yi, P.(2010). Mode Selection of Tourism Supply Chain and Its Management. 2010 International Conference on E-Business and E-Government. <https://ieeexplore.ieee.org/document/5591545>
- CSR Compass. "Benefits Of Responsible Supply Chain Management" <https://www.csrcompass.com/benefits-responsible-supply-chain-management-o>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sıfır Atık Yönetim Sistemi Uygulama Kılavuzu. <https://sifiratik.gov.tr/content/files/uploads/24/TURIZM.pdf>
- Deloitte (2009). Yıllık Faaliyet Raporu Hazırlama Rehberi. http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DenetcininNotDefteri/Turkey-Tr_Audit_Yillikfaaliyethazirlamarehberi_.pdf
- Durmuş, G. (2019). Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı Çocuk Katılımı Politika Belgesi. <http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/storage/app/uploads/public/5e0/da8/285/5e0da828572c2035862405.pdf>

- Ezmeci F., Söylemez E.T.Ç., Akgül E., Akman, B. (2017). "Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi." Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 26, 247-279. DOI: 10.1678/gsuilet.324859. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/322257>
- Greijer S., Doek j. (2016). Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması için Terimler & Kavramlar Kılavuzu. Türkçeye uyarlayan: Prof. Dr. Betül Ulukol, Dr. Figen Paslı, Özge Şahin, Selen Doğan, Mustafa Uygur. <http://cocukdostuturizm.org/assets/documents/publications/document-publications-luxembourg-guideline-20190515114545.pdf>
- Gül İ.İ., Karan U. (2011). Ayrımcılık Yasağı, Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Yasagi_Kavram_Hukuk_Izleme_ve_Belgeleme.pdf
- ILO, (1973). İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 sayılı Sözleşme. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm
- ILO, (1999). "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 sayılı Sözleşme". https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm
- ILO, (2018). Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_627054.pdf
- Kızılırmak, İ. (2011). Dünyada ve Türkiye'deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı ve Önemi. Sosyal Bilimler Dergisi 2011, (2), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100764>
- Kor İ., Uygur M. (2018). Yeni Medya ve Çocuğa Karşı Şiddet Politika Belgesi, <http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/storage/app/uploads/public/5d1f34/gb0/5d1f349b0764e987738150.pdf>
- OECD (2011). OECD Guidelines for Multinational Enterprises. <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>
- OECD, (2018). OECD Due Diligence Guidance For Responsible Business Conduct. <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf
- Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
- UN Global Compact & ILO, (2017). Guide For Business On The Rights Of Persons With Disabilities. https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_633424.pdf
- UNICEF (2014). Children's Right in Sustainability Reporting, https://www.unicef.org/csr/css/Childrens_Rights_in_Reporting_Second_Edition_HR.pdf
- UNICEF (2017). Child Rights and Security Handbook. https://www.unicef.org/csr/css/Child_Rights_and_Security_Handbook_ENGLISH.pdf
- UNICEF, The Global Compact, Save The Children (2012). Children's Rights and Business Principles. <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>
- United Nations Global Compact Office and Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (2011). A Guide for Business How to Develop a Human Rights Policy. https://www.ohchr.org/Documents/Publications/DevelopHumanRightsPolicy_en.pdf
- United Nations (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights; Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf
- UNTWO (2016). Recommendations on Accessible Information in Tourism. <https://webunwto.s3-eu-west-1.amazonaws.com/2019-08/recommendationsaccesstourismforallenok.pdf>

Diğer Kaynaklar:

- Çocuk Dostu Turizm İnternet Sayfası ve Yayınlar <http://cocukdostuturizm.org/yayinlar>

- Türkiye İstatistik Kurumu – Özel Eğitim Kurumlarındaki Öğrenci Sayısı
<https://biruni.tuik.gov.tr/>

Mevzuat:

- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190601-16.pdf>
- Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/11/20191127-6.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>
- 1774 Sayılı Kimlik Bildirme Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1774.pdf>
- 2872 Sayılı Çevre Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>
- 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf>
- 4857 Sayılı İş Kanunu
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>
- 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>
- 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf>

Notlar

Notlar

Notlar

Bu yayın Hollanda Büyükelçiliği - Matra Programı desteğiyle yürütülen bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Uluslararası Çocuk Merkezi sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Hollanda Kraliyeti